

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ז, תשט"ז

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

על יסודות תחביריים זרים בלשון ימינו

סימן-היכר מובהק של לשון הוא הסדר, שבו באים שם-העצם והלואי (אָפּרִיבּוּט) שלו. חוק הוא בעברית, שהשם המשעבד הוא ראשון והשם המשועבד (הלואי) — השני, הן בסמיכות (כגון „בית אבי“) והן בתחליפה של הסמיכות (כגון „הבית של אבי“). והוא הדין גם בצירוף של שם-עצם ושם-תואר כלואי, כגון „בית גדול“.

הראשון משני השמות המתחברים בסמיכות, כגון „תחנת-הרכבת“ הוא הַמְנֵה (הוא מזהה את התחנה הזאת עם שאר המקומות הנקראים „תחנה“), והשני — „הרכבת“ — הוא הַמְבְדִיל (הוא מבדיל תחנה זו מתחנות אחרות, כמו תחנת-האוטובוסים, תחנת-הדלק וכו'). החלק הַמְזַהֵה בא בעברית תמיד בראש, והַמְבְדִיל בא אחריו. לא כן בכמה לשונות אירופיות. דבר זה יוברר לנו מיד, אם נשווה „תחנת-רכבת“ עם railway-station באנגלית או Bahnstation בגרמנית, או אם נשווה את „נושא-המכתבים“ שלנו עם Briefträger הגרמני או listonosz הפולני.

וכן סדר המלים „בית גדול“ שונה מן הסדר שבצירופים a big house באנגלית או ein grosses Haus בגרמנית.

לעומת זאת הצירוף האיטלקי capo-stazione דומה בסדר חלקיו לראש (מנהל) "התחנה" העברי, וכן timbre-poste הצרפתי — ל"בול-דואר" עברי.

הבאים לערער את סדר המלים המקובל, שהוא מיסודותיה המהותיים של הלשון, מערערים את מבנה של הלשון.

כבר קרה בחולדות לשונות, שהשפעה זרה הרסה את יסודות התחביר, למשל, השפעה עברית בניב הטורקי של קנאי ליטא. השפעות הדגום מכני, מלה במלה, מלשון כתבי-הקודש, ניכרות בתופעות שונות של ניב זה וסותרות את חוקי התחביר הטורקי. בטורקית בא, למשל, השם המשועבד שבגניטיבוס (ביחסת "של") במקום הראשון, ואחריו בא השם המשעבד. בהשפעה עברית החלו להשתמש — תחילה בתרגומים ואחר-כך בלשון הדיבור — בסדר הפוך, כגון: צ'י צ'י ג'ין — ש'צר הראש' (צ'אן' בטורקית = שער; פאש = ראש).

השפעה זרה על תחביר העברית אפשר לציין בנוהג ימינו, אם כי בממדים קטנים, בקטע אחד בלבד של שדה הלשון.

פורצי-גדר ראשונים היו מוסדות כלכלה זרים ומקומיים, פירמות מסחריות, מפעלי-תעשייה וכו'. בספרות הבלשנית ידועה תופעה זו של השפעת חיי כלכלה על התפתחותן של לשונות. הנטייה לקצר ולחסוך זמן הביאה ליצירת שמות מסחריים קצרים, נוחים לשימוש במברקים ובפרסומת — מיעוט שמות מלאים, ורובם קיצורי-שמות

1. בעניין זה אדון בפרוטרוט במקום אחר.

וראשית־יבות. ומאחר שהיה ליהודים חלק ניכר בחייה הכלכליים של אירופה בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, היה להם חלק גם במתן שמות כאלה (בייחוד בגרמניה ובפולין). עולים חדשים מן הארצות הנ"ל הביאו את הנוהג הזה

גם לארץ־ישראל המנדטורית והמשיכו בו במדינת ישראל. כבחוק לארץ כן בארץ צוין בשמות פִּירמות רבות דבר השתייכותן המדינית (בחול נעשה דבר זה בכוונה כדי לכסות על האופי היהודי של הפִּירמה!). על כן רבו ופשו שמות, שחלק אחד מהם הוא „פל” — קיצור של „פלשתינה”. וכך נוצרו עשרות שמות, כגון: פִּלְרֹד, פִּלְס, פִּלְגוס, פִּלְימְפֹרְט, פִּלֹף, פִּלְתורס, פִּלְטקס, פִּלְקור (סוכנות הידיעות הרשמית של הסוכנות היהודית), וגם שמות, שבהם בא „פל” בסוף הקיצור, כגון: אִמְפִּל, אִפִּל, קִמְיפִל ועוד ועוד.

הואיל והשמות מן הטיפוס הראשון — פִּלְרֹד (חברה לסלילת כבישים), פִּלְקור וכו' — על טהרת הלשון האנגלית הם, וגם הרכבם התחבירי, סדר חלקי המלים, הוא לועזי (Palestine Road), אין לנו כל טענה אליהן מצד העברית.

אבל גרועה מזו השפעת הלעז והפרעת הסדר התחבירי העברי בשמות, שמחציתם קיצור מ„פלשתינה” או מ„פלשתינאי” ומחציתם מלה עברית טהורה. הכוונה לשמות, כגון: פִּלְפִיט, פִּלְבֶּרג, פִּלְדֶּג, פִּלְמֶזון, פִּלְטְכניקה ודומיהם. אם נחליף כאן „פל” במלה השלמה „פלשתינה” או „פלשתינאי”, נקבל: פלשתנאי ביטוח, פלשתינה־בורג, פלשתינה־דג, פלשתינאי מוזון, פלשתינה־טכניקה, בעוד שיוצרי השמות האלה בעצמם,

בדברים עברית. ודאי היו אומרים: ביטוח פלשתינאי, בורג פלשתינאי, מזון פלשתינה, טכניקה פלשתינאית. כאן ערעור גמור של אחד מיסודות התחביר העברי. מבחינת הצליל הרי „פֶּלֶדֶג” פהרי „פֶּלֶמַח”, אלא ש„פֶּלֶמַח” גזור לפי חוקי התחביר העברי מן „פלוגות-מחץ”, ואילו „פלדג” עובר על חוקים אלה.

השמות, שבהם בא „פל” במקום השני, כגון פֶּמִּיפֶּל, טֶכְנִפֶּל ודומיהם, כשרים הם מבחינת התחביר העברי, אף-על-פי שמִן־כִּיבִּיהֶם זרים; „פֶּמִּיפֶּל” יכול להיות קיצור של „כמיקלים פלשתינאיים”. אבל שמות כאלה הם מיעוט לעומת עשרות שמות מן הטיפוס הראשון.

עם קום המדינה דחה פה ושם היסוד „יֶשֶׁ” או „יֶשֶׁךְ” את היסוד „פֶּלֶ”. כגון בשמות אֶמִּישֶׁךְגִּזו, יֶשֶׁלֶטְגוּם, יֶשֶׁלֶקְטָהוּעוּד, אבל ההרכב התחבירי הזר נשאר כב, פֶּלֶרֶדֶוּ ובדומיו.

ויש שהתחביר הלועזי משתלט גם על שם, ששני חלקיו הם מלים עבריות או מלים בין-לאומיות, שהתאזרחו בלשון, והן נחשבות כעבריות. הרי דוגמאות:

אֶמֶקֶר — הכוונה לא „אמריקה של קור” אלא „קור (קירור) אמריקה” או „קור אמריקני”.
ובדומה לזה גם אֶמֶרֶון (פִּירְמַת-אַחוּת ל„אמקור”.

1. יצוין כאן, שצורת הקיצור מעלימה לפעמים את זרות השם; השם אֶפֶק, למשל, הדומה במשקלו לראשי תיבות עבריים רבים, הוא קיצור משם זר: אֶנְגֶּלו־פֶּלֶשְׁתִּין קרפּוֹרִישֶׁן.

המייצרת מקלטי-רדיו); גם כאן הכוונה ל"רון אמריקה" ולא ל"אמריקה של רון".

על משקל "אמקור" נוצר גם השם "רמקור" (שם של בית-חרושת לקרח ולקירור ברמת-גן); הרכבו רומז על "רמת-גן של קור", בעוד שהכוונה הייתה ל"קור של רמת-גן".
פֶּאָר — שם קולנועביפו; בעליו לא התכוונו להביע: "יפו (של) אור", אלא את ההיפך מזה: "אור יפו". ואפשר שהושאל לכאן השם המסחרי, בעל המשמעות השונה "פֶּאָר", קיצור "עברי" של Jaffa orange, שהוא כולו לועזי, כמובן.
וכיוון שבקולנוע, מדובר, נזכיר את שני המפעלים "כרמל-פִּילִם" ו"גבע-פִּילִם", שגם שמותיהם הם על טהרת התחביר הזר.

אָפֶּיֶךְר — גם מבנהו התחבירי של שם זה עושה רושם לועזי כמו השמות הקודמים, אף-על-פי שנבנה על המשקל "צִפִּיֶךְר" הכשר, ושאפשר לראות בו קיצור של "אפריקני-דר".

אבל גם בין השמות הבנויים על משקל שמות תנ"כיים, כביכול, כגון עמידר, עמישב, עמיתור, נמצא לפעמים שם, שהוא מזור מבחינת התחביר העברי, כגון: צִפִּיֶן (חברה לשיווק מזונות לשוק החפשי). הרי כוונת השם לא היתה, שמציין (את מישהו), אלא ההיפך: "המפעל זן את עמי".

הדברים שהבאתי הם דוגמה לחדירת יסודות תחביריים זרים ללשון ימינו, אם כי התופעה מצטמצמת לשטח אחד בלבד. יש תופעות דומות גם בלשון המדע, ועליהן אעמוד ברשימה אחרת.